

Universitätsbibliothek Wuppertal

Stoicorum veterum fragmenta

Chrysippi fragmenta logica et physica

Arnim, Hans von

Lipsiae, 1903

Physica VIII. De providentia et natura artificie

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-2762](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-2762)

Physica VIII.

De providentia et natura artifice.

§ 1. Esse providentiam argumentis probatur.

1106 Ad totam de providentia doctrinam conferenda est Ciceronis in altero „de natura deorum“ disputatio, quam exscribere nolui.

1107 Cicero de nat. deor. III 92. vos enim ipsi dicere soletis nihil esse, quod deus efficere non possit, et quidem sine labore ullo; ut enim hominum membra nulla contentione mente ipsa ac voluntate moveantur, sic numine deorum omnia fingi moveri mutarique posse. Neque id dicitis superstitiose atque aniliter, sed physica constantique ratione; materiam enim rerum ex qua et in qua omnia sint, totam esse flexibilem et commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamvis subito fingi convertique possit; eius autem universae fictricem et moderatricem divinam esse providentiam; hanc igitur, quocumque se moveat, efficere posse quicquid velit.

1108 Plutarchus de Iside et Osiride cp. 45 p. 369a. οὐτε γὰρ ἐν ἀψύχοις σώμασιν τὰς τοῦ παντός ἀρχὰς θετέον, ὥς Δημόκριτος καὶ Ἐπίκουρος, οὐτε ἀποίου δημιουργὸν ὕλης ἓνα λόγον καὶ μίαν πρόνοιαν, ὥς οἱ Στωϊκοί, περιγυνομένην ἀπάντων καὶ κρατοῦσαν.

1109 Lactantius div. instit. I 2. quos tamen et ceteri philosophi ac maxime Stoici acerrime retulerunt, docentes nec fieri mundum sine divina ratione potuisse, nec constare nisi summa ratione regeretur.

1110 Commenta Lucani Lib. II 9 p. 48 Us. Hoc secundum Stoicos dicit qui adfirmant mundum prudentia ac lege firmatum, ipsumque deum esse sibi legem.

1111 Philo de provid. I § 25 (p. 13 Aucher). Providet — et homo filiis et armentarius pecoribus et agaso equis et gregi pastor, nauclerus navi et infirmis medicus: ipsa quoque apis sapiens et formica provida est. Haec autem partes sunt et particulae partium universorum; partes tamen sapientes et provide curam habentes. Cuius itaque pars sapiens est ac provida, nonne et totum sapiens erit?

Atqui haec omnia, quae recensuimus, habent principium creationis. Quod vero habet principium, incepit; et quod incepit, a quodam initio sumpto incepit. Ab alio ergo principium duxit ille, qui incipiendo factus

fuit sapiens ac providus. Ceterum quomodo erit quis providus sine providentia aut sapiens absque sapientia? Si ergo providus et sapiens nemo erit sine providentia vel sapientia, utique fuit ens aliquod providum atque sapiens, a quo initium haec sortita sunt.

1112 Philo de provid. I § 29 (p. 14 Aucher). In viventis natura profecto datur cogitatio prudens, omnia exornans sapientesque motus efficiens. Quare iis qui corpora intuentur, manifeste patet in iis, quae sensibilibiter operantur, motum dari spiritus praemoventis et praevidentis invisibile consilium animae, ut opus instrumentorum operi ipsi inservientium perfectius reddatur. Non alio modo profecto accipiendi sunt et motus illi in orbem terrarum diffusi a providentia; ita ut videamus iuxta providentiae incognitam voluntatem iam evidentem totum peractum. Etenim fieri nequit, ut haec omnia putentur a nullo aut animo aut voluntate profecta esse, cum et ipsae partes minutissimae consilio et instinctu providentiae cuncta exequantur.

1113 Philo de provid. I § 32 (p. 15 Aucher). Neque enim decet — partes universi prudentes esse ac providas existimare, eam vero, quae ab initio inest universis, providentiam inter entia creata otiosam ac incuriosam esse, cum ex una universali harmonia ac compositione sint omnia. Quae enim a se invicem pendent, non sine utriusque motu actum sortiuntur. Itaque partes sapientes per acta perfecta, quae oriuntur ex ipsarum symphonia, argumentum praebent et declarationem universae providentiae invisibiliter omnia moventis.

1114 Philo de provid. I § 40 (p. 19 Aucher). Si nec providentia est nec universalis motor, nihil omnino in mundo moveri poterit. Quis enim dicere potest, totius mundi compositio inanimata cum sit, animatos motus fieri posse in natura perfectae creaturae? Quod si non constat, argumenti loco sit civis huius mundi homo ipse, qui tamquam parvus mundus in magno mundo factus est, cum sine anima nequeat corpus actiones suas perficere, nisi prius consilio eius optimo velut amici cuiusdam utatur: quandoquidem postquam praevaluerunt in animo deliberationes invisibiles, visibiliter sequitur sensibilibus membrorum officium.

1115 Plutarchus de Stoic. repugn. c. 38 p. 1051e. Πρὸς τὸν Ἐπίκουρον μάλιστα μάχεται καὶ πρὸς τοὺς ἀναιροῦντας τὴν πρόνοιαν, ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν ὡς ἔχομεν περὶ θεῶν, εὐεργετικούς καὶ φιλανθρώπους ἐπιννοῦντες. Καὶ τούτων πολλαχοῦ γραφομένων καὶ λεγομένων παρ' αὐτοῖς οὐδὲν ἔδει λέξεις παρατίθεσθαι.

1116 Clemens Al. Paedag. I 8 p. 136 Pott. τὸ δὲ ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος πάντως ἂν πού κρεῖττον εἴη. τοῦ δὲ ἀγαθοῦ κρεῖττον οὐδὲ ἔν. ὠφελεῖ ἄρα τὸ ἀγαθόν. Ἀγαθὸς δὲ ὁ θεὸς ὁμολογεῖται· ὠφελεῖ ἄρα ὁ θεός. 40 Τὸ δὲ ἀγαθὸν ἢ ἀγαθὸν ἐστὶν οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ ὅτι ὠφελεῖ πάντα ἄρα ὠφελεῖ ὁ θεός. Καὶ οὐ δῆπου ὠφελεῖ μὲν τι τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ κήδε-ται αὐτοῦ, οὐδὲ κήδεταί μιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπιμελεῖται αὐτοῦ· κρεῖττον μὲν γὰρ τὸ κατὰ γνώμην ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος κατὰ γνώμην τοῦ δὲ 45 θεοῦ κρεῖττον οὐδέν· καὶ οὐκ ἄλλο τι ἐστὶ τὸ κατὰ γνώμην ὠφελεῖν, εἰ μὴ ἐπιμελεῖσθαι [τοῦ ἀνθρώπου]. κήδεταί ἄρα καὶ ἐπιμελεῖται τοῦ ἀνθρώπου

ὁ θεός. — — τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι οὐ τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· καθὼ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται οὐ τῷ ἀρετὴν ἔχειν, ἀρετὴ γὰρ ἐστὶν αὐτῇ, ἀλλὰ τῷ αὐτὴν καθ' αὐτὴν καὶ δι' αὐτὴν ἀγαθὴν εἶναι etc.

⁵ 1117 Seneca ep. 95, 47. (quomodo sint di colendi?) — — deum colit, qui novit. — — nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem gratis. Quae causa est dis benefaciendi? natura. errat, si quis illos putat nocere nolle: non possunt. nec accipere iniuriam queunt nec facere.

¹⁰ 1118 Alexander Aphrod. Quaest. II 21 p. 68, 19 Bruns. τὸ γὰρ — — τοὺς θεοὺς λέγειν διὰ τὴν τῶν θνητῶν σωτηρίαν τὰς οἰκειάς ἐνεργείας ἐνεργεῖν παντελῶς ἀλλότριον θεῶν· παραπλήσιον γὰρ τοῦτο τῷ λέγοντι τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δεσπότας τῶν οἰκετῶν εἶναι χάριν etc.

¹⁵ ibid. 28. καίτοι γε ἐπὶ μὲν τῶν δούλων καὶ τῶν δεσποτῶν ἔστιν εἰπεῖν ἀντίδοκιν αὐτοῖς τινα γίνεσθαι παρ' ἀλλήλων — — τὸ δὲ τὴν τῶν θεῶν σωτηρίαν δεῖσθαι λέγειν τῆς τῶν θνητῶν ἐνεργείας ἄτοπον ἂν εἶναι δόξειε παντάπασιν. Πῶς γὰρ οὐ; Ἄτοπον δὲ τοῦτω παραπλησίως καὶ τὸ τέλος καὶ τὰγαθὸν τῶν θεῶν εἶναι λέγειν ἐν τῇ τῶν θνητῶν τάξει τε καὶ προνοίᾳ. — — ἀλλ' εἰ τὰς οἰκειάς τὸ θεῖον ἐνεργήσκει ἐνεργείας τῆς τῶν θνητῶν σωτηρίας, οὐχ αὐτοῦ χάριν, παντάπασιν ἂν δόξειε τῶν θνητῶν εἶναι χάριν. Ποιήσει δὲ (scil. ὁ θεός) τοῦτο κατὰ τοὺς ἐν τῷ προνοεῖν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τιθεμένους. Τί γὰρ ἄλλο τὸ θεῖον ἔσται κατὰ τὸν γράφοντα·

²⁵ „Ἐπεὶ τί τὸ καταλειπόμενον ἢ τῆς χιόνος, ἂν ἀφέλῃ τὸ λευκὸν καὶ ψυχρόν; τί δὲ πυρός, ἂν τὸ θερμὸν ἐβέσῃ, μέλιτος δὲ τὸ γλυκὺ καὶ ψυχῆς τὸ κινεῖσθαι καὶ τοῦ θεοῦ τὸ προνοεῖν;“

Εἰ γὰρ ἐν τῷ προνοεῖν τὸ εἶναι θεῷ κατὰ τὸν οὕτω λέγοντά τε ³⁰ καὶ γράφοντα etc. (imprium esse hoc Stoicorum placitum Al. evincit).

ibid. p. 70, 2. ἄτοπον δ' ἂν ἔποιτο τοῖς ἀντιτιθεῖσι μὲν πάντα τῇ προνοίᾳ, λέγουσι δὲ καὶ μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν καὶ τοῦτ' ἐφ' ἡμῖν εἶναι τιθεμένοις· τινὸς ἀγαθοῦ τοῖς ἀνθρώποις κατ' αὐτοὺς οὐχ οἷόν τε γίνεσθαι τὴν θέλειαν πρόνοιαν, ἐν ᾗ τὸ εἶναι τοῖς θεοῖς φασιν εἶναι.

³⁵ Cf. Olympiodorum ad Platonis Phaedon. p. 72 Finckh. πῶς δεσπότηται ἡμῶν οἱ θεοί, εἴπερ ὁ δεσπότης οὐ τὸ τοῦ δούλου σκοπεῖ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ; ταύτῃ γὰρ διαφέρει τοῦ ἄρχοντος. τί δὲ ἂν γένοιτο θεῷ ἀγαθὸν δι' ἀνθρώπων; ἢ ἐκείνοις ἐκότερον τῷ ἐτέρῳ σύνδρομον, φροντίζει δὲ καὶ ὁ τῆδε δεσπότης τοῦ δούλου· ἀλλὰ δι' ἑαυτόν, φασὶν οἱ Στωϊκοί, ὥστε οὕτω ⁴⁰ γε καὶ οἱ θεοί· πάντα γὰρ ποιοῦσι δι' ἑαυτοὺς προηγουμένως. — — ἄρχουσι δὲ κατὰ τινα σύνταξιν τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ μᾶλλον οἱ δουλεύοντες ἢ

1 εἶναι prius delendum. 23 τοῦτο Bruns, τοῦτον libri. 25 ἀφέλῃ Spengel, ἀφέληται libri. Verba laudata Posidonii esse arbitror. Stoica esse docet conexus. 33 fortasse αἰτίαν pro τινὸς scribendum.

οἱ ἀρχόμενοι μετέχουσι τῶν θεῶν, ἅτε ὅλοι ἐκείνων γιγνόμενοι καὶ τὸ οἰκεῖον οὐ προστιθέντες.

1119 Seneca de beneficiis IV 25. Propositum est nobis secundum rerum naturam vivere et deorum exemplum sequi: di autem, quodcunque faciunt, in eo quid praeter ipsam faciendi rationem sequuntur? nisi forte illos existimas fructum operum suorum ex fumo extorum et turis odore percipere.

1120 Lactantius de ira dei cp. 5. Existimantur Stoici et alii nonnulli aliquanto melius de divinitate sensisse, qui aiunt, gratiam in Deo esse, iram non esse. Favorabilis admodum ac popularis oratio, non cadere in deum hanc animi pusillanimitatem, ut ab ullo se laesum putet, qui laedi non potest; ut queta illa et sancta maiestas concitetur, perturbetur, insaniat: quod est terrenae fragilitatis. Iram enim commotionem mentis esse ac perturbationem, quae sit a deo aliena. Quod si hominem quoque, qui modo sit sapiens et gravis, ira non deceat, siquidem cum in animum cuiusquam incidit velut saeva tempestas, tantos excitet fluctus ut statum mentis immutet, ardescant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes concrepent, alternis vultum maculet nunc suffusus rubor, nunc pallor albescens, quanto magis deum non deceat tam foeda mutatio? Et si homo qui habeat imperium ac potestatem late noceat per iram, sanguinem fundat, urbes subvertat, populos deleat, provincias ad solitudinem redigat: quanto magis deum, qui habeat totius generis humani et ipsius mundi potestatem perditurum fuisse universa credibile sit, si irasceretur?

Abesse igitur ab eo tam magnum, tam perniciosum malum oportere, et si absit ab eo ira et concitatio, quia et deformis et noxia est, nec cuiquam male faciat: nihil aliud superesse, nisi ut sit lenis, tranquillus, propitius, beneficus, conservator. Ita enim demum et communis omnium pater et optimus maximus dici poterit: quod expetit divina caelestisque natura. Nam si inter homines laudabile videtur, prodesse potius quam nocere, vivificare quam occidere, salvare quam perdere (nec immerito innocentia inter virtutes numeratur) et qui haec fecerit, diligitur, praefertur, ornatur benedictis omnibus votisque celebratur, denique ob merita et beneficia Dei simillimus iudicatur: quanto magis ipsum deum par est divinis perfectisque virtutibus praecellentem atque ab omni terrena labe submotum divinis et caelestibus beneficiis omne genus hominum promereri.

1121 Seneca de beneficiis lib. II cp. 29. Quicquid nobis (scil. a dis) negatum est, dari non potuit. — — circumeas licet cuncta et, qui nihil totum invenies quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quae tibi dari velles: bene aestimata naturae indulgentia confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt di immortales habentque, et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos conlocaverunt: magna accepimus, maiora non cepimus.

1122 Origenes contra Celsum IV 79 Vol. I p. 349, 21 Kō. (p. 562 Delarue). εἴπερ γὰρ κατὰ πρόνοιαν ὁ κόσμος γεγένηται καὶ θεὸς ἐφέστηκε τοῖς ὅλοις, ἀναγκαῖον ἦν τὰ ζώοντα τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀρξάμενα ὑπὸ τινα γεγονέναι φρουρὰν τὴν ἀπὸ κρείττονων, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐπιμύξιναι γεγονέναι τῆς θείας φύσεως πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἅπερ καὶ ὁ Ἀσκραῖος ποιητὴς ἐννοῶν εἶπε·

ξυναὶ γὰρ τότε δαῖτες ἔσαν, ξυνοὶ δὲ θάνατοι
ἀθανάτοισι θεοῖσι καταθνητοῖς τ' ἀνθρώποις.

1123 Clemens Al. Paed. c. 3 p. 102 Pott. ὁ ἄνθρωπος ἄρα ὃν πε-
ποίηκεν ὁ θεὸς δι' αὐτὸ αἰρετόν ἐστιν· τὸ δὲ δι' αὐτὸ αἰρετόν οἰκεῖόν ἐστιν
5 ὅτ' ὅπερ ἂν ἢ δι' αὐτὸ αἰρετόν· τοῦτο δὲ καὶ ἀσμενιστόν καὶ φιλητόν· ἀλλ'
οὐχὶ φιλητόν μὲν τί ἐστιν, οὐχὶ δὲ καὶ φιλεῖται ὑπ' αὐτοῦ. φιλητὸς δὲ ὁ
ἄνθρωπος ἀποδέδεικται· φιλεῖται ἄρα πρὸς τοῦ θεοῦ ὁ ἄνθρωπος.

1124 Philodemus de deorum vita beata. col. I (Scott. Fragm. Her-
cul. p. 140)

10 3 οὐ
μὴν ἅπαντα(ς) ε...ων οἰητέον (φίλ)ους
ἢ κατὰ τὸ σύν(ηθ)ές γε φίλοι καλοῦνται·
τοὺς γὰρ(ρ) ἀπείρους (ο)ὐ δυνατὸν ἀλλήλο(ις)
εἰς γινώσκειν ἀφικνεῖσθαι· δι' ὅπερ οὐ(δ') αὐ-
15 τῶν ε. ιη. (τῶν σο)φῶν φ(ί)λους ἂν τις εἴποι
τοῦ(ς) θεοῦ(ς)

14 .. τοῖς θεοῖς, καὶ θανμάζει τὴν φύσιν
καὶ τὴν διάθεσιν καὶ πειρᾶται συνεργί-
20 ξειν αὐτῇ καὶ καθάπερ γίγεται θιγε(ί)ν
καὶ συνείναι, καλεῖται καὶ τοὺς σοφοὺς τῶν
θεῶν φίλους καὶ τοὺς θεοὺς τῶν σοφῶν.
(ἀλλ' ο)ὐκ εἰκάμε(ν) πρὸς) τὰ τοιαῦτα τὴν φι-
(λίαν) ἐρεῖν, ὥστε βέλτε(ι)ον αὐτὰ τὰ πράγμα-
25 τα (σκοπ)εῖν, τα. δρ. ἥσως μὴ παρα-
βιάζεσθαι. καὶ χαρίζεσθαι τοιγαροῦν ἀλλήλοις
τοὺς θεοὺς τῇ μὲν, ὥς ἐνλείπουσι με-
τάδοσιν τινων οἰκείων ποιουμένων, οὐ
30 ῥητέον· ἅπαντε(ς) γὰρ(ρ) δὴ) αὐτάρκως ἑαυτοῖς
παρασκευαστικοὶ τῆς τελειότητος ἡδο-
(νῆ)ς εἰ(σιν).

1125 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 33 p. 1049e. Καλτοὶ λέ-
γει γ' αὐτὸς ἐν τῷ περὶ τοῦ Δικάζειν, καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέρῳ
περὶ Θεῶν, ὥς „τῶν αἰσχυρῶν τὸ θεῖον παραίτιον γίνεσθαι οὐκ εὐ-
35 λογόν ἐστιν· ὃν τρόπον γὰρ οὔτε νόμος τοῦ παρανομεῖν παραίτιος
γένοιτο ἂν, οὔτε οἱ θεοὶ τοῦ ἀσεβεῖν· οὕτως εὐλογον, μὴδ' αἰσχυροῦ
μηδενὸς εἶναι παραίτιος.“ Ἀλλὰ νῆ Δία, φήσκει τις, ἐπαινεῖν πάλιν
τοῦ Εὐριπίδου λέγοντος

Εἰ θεοὶ τι δρῶσιν αἰσχυρὸν οὐκ εἰσὶν θεοί. (Nauck fr. trag. p. 447)

40 καὶ

τὸ ῥᾶστον εἰπας αἰτιάσασθαι θεοὺς. (ibidem p. 434).

4 Videtur Clemens argumentationem, quae ad sapientem pertinebat, ad
hominem transulisse. E. gr. τὸ σοφὸν τῷ θεῷ δι' αὐτὸ αἰρετόν ἐστιν — —
φιλητόν δὲ τῷ θεῷ τὸ σοφὸν ἀποδέδεικται· εἰ δὲ τὸ σοφόν, καὶ ὁ σοφός. φιλεῖ-
ται ἄρα πρὸς τοῦ θεοῦ ὁ σοφός. 10 Chrysippum videtur spectare. 12 pap.
συν. . . νεο. 25 fortasse: τὰ (δ' ὀνόματα ἀχε)ήσως. 33 γ' αὐτὸς Reiske,
δ' αὐτὸς libri.

1126 Plutarchus de comm. not. cp. 32 p. 1075e. καὶ μὴν αὐτοὶ γε πρὸς τὸν Ἐπίκουρον οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν γραμμάτων ἰοῦ ἰοῦ φεῦ φεῦ' βοῶντες, ὡς συγγέοντα τὴν τῶν θεῶν πρόληψιν, ἀναιρουμένης τῆς προνοίας. οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλόανθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον προλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖσθαι τὸν θεόν.

5

§ 2. Mundum esse urbem (vel domum) bene administratam.

1127 Cicero de nat. deor. II 78. Atqui necesse est, cum sint di,—animantis esse, nec solum animantis, sed etiam rationis compotes inter seque quasi civili conciliatione et societate coniunctos, unum mundum ut communem rem publicam atque urbem aliquam regentis. 79. Sequitur ut eadem sit in iis, quae humano in genere, ratio, eadem veritas utrobique sit eademque lex, quae est recti praeceptio pravique depulsio. — Cumque sint in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est deos haec ipsa habere maiora, nec habere solum, sed etiam iis uti in maxumis et optumis rebus; 80. nihil autem nec maius nec melius mundo; necesse est ergo eum deo-
rum consilio et providentia administrari.

1128 Jamblichus de anima apud Stobaeum ecl. I p. 372, 7 W. ὡς μὲν οἱ Στωϊκοὶ λέγουσιν, εἰς τέ ἐστιν ὁ λόγος καὶ ἡ αὐτὴ πάντως διανοήσις καὶ τὰ κατορθώματα ἴσα καὶ αἱ αὐταὶ ἀρεταὶ τῶν τε μεριστῶν καὶ τῶν ὅλων.

20

1129 Dio Chrysost. Or. XXXVI § 37 (V. II p. 11, 2 Arn.). οὐ γὰρ δὴ βασιλέα εἰπόντες τὸν ἐπὶ τῶν ὅλων οὐκ ἂν βασιλεύεσθαι τὸ ὅλον ὁμολογοῖεν οὐδὲ βασιλεύεσθαι φήσαντες οὐκ ἂν πολιτεύεσθαι φαίεν οὐδ' εἶναι πολιτεῖαν [βασιλικήν] τοῦ παντός. πολιτεῖαν δ' αὖ συγχωροῦντες, πόλιν οὐκ ἂν ἀποτρέποιντο ὁμολογεῖν ἢ τι τούτῳ παραπλήσιον τὸ πολιτευόμενον. ὅδε μὲν οὖν ὁ τῶν φιλοσόφων λόγος, ἀγαθὴν καὶ φιλόανθρωπον ἀποδεικνύς κοινωρίαν δαιμόνων καὶ ἀνθρώπων, μεταδιδούς νόμον καὶ πολιτείας οὐ τοῖς τυχοῦσι τῶν ζώων, ἀλλ' ὅσοις μέτεστι λόγου καὶ φρονήσεως.

1130 Dio Chrysost. Or. XXXVI § 29 (V. II p. 9, 1 Arn.). τὸ μὲν δὴ τῆς πόλεως οὕτως, ἔφην, δεῖ ἀκούειν, ὡς οὐκ ἀντικρὺς τῶν ἡμετέρων τὸν κόσμον ἀποφαινομένων πόλιν ἐναντίον γὰρ (ἂν) ὑπῆρχε τοῦτο τῷ λόγῳ τῷ περὶ τῆς πόλεως, (ἦν), ὥσπερ οὖν εἶπον, σύστημα ἀνθρώπων ὡρίσαντο· ἅμα τε οὐκ ἦν ἴσως πρέπον οὐδὲ πιθανὸν κυρίως εἰπόντας εἶναι τὸν κόσμον ζῶων ἔπειτα φάσκειν ὡς ἔστι πόλις· τὸ γὰρ αὐτὸ πόλιν τε καὶ ζῶον οὐκ ἂν οἶμαι ῥαδίως ὑπομένει τις ὑπολαβεῖν. ἀλλὰ τὴν νῦν διακόσμησιν, ὁπνίκα διήρηται καὶ μεμέρισται τὸ πᾶν εἰς πολλὰς τινὰς μορφὰς φυτῶν τε καὶ ζώων θνητῶν καὶ ἀθανάτων, ἔτι δὲ ἀέρος καὶ γῆς καὶ ὕδατος καὶ πυρός, ἐν οὐδὲν ἦττον πεφυκὸς ἐν ἅπασιν τούτοις καὶ μιᾷ ψυχῇ καὶ δυνάμει διεπόμενον, ἀμνητέῃ πόλει προσεικάζουσι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ γιγνομένων τε καὶ ἀπογιγνομένων, ἔτι δὲ τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐκοσμίαν τῆς διοικήσεως. ὁ δὲ λόγος οὗτος ἔμβραχυν ἐσπούδακε ξυναρμόσαι τῷ θεῷ τὸ ἀνθρώπειον γένος

2 πραγμάτων libri, corr. Wy. 24 βασιλικὴν seclusi. 30 ἡμετέρων Emp., ἡμερῶν M. 31 ἐν add. Emp. 32 ἦν add. Emp. 37 ἐν libri. 38 διεπομένων libri, corr. Emp. 39 ἂ μῆτε τῇ libri, corr. Emp. 41 θεῖον Geelius, θεῶ libri.

καὶ ἐνὶ λόγῳ περιλαβεῖν πᾶν τὸ λογικόν, κοινωνίας ἀρχὴν καὶ δικαιοσύνης μόνην ταύτην ἰσχυρὰν καὶ ἄλυστον εὐρίσκων.

1131 Cicero de nat. deor. II 133. Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? Eorum scilicet animantium, quae ratione utuntur. 5 Hi sunt di et homines, quibus profecto nihil est melius; ratio est enim, quae praestet omnibus. Ita fit credibile, deorum et hominum causa factum esse mundum quaeque in eo sint omnia. 154. Principio ipse mundus deorum hominumque causa factus est, quaeque in eo sunt, ea parata ad fructum hominum et inventa sunt. Est enim mundus quasi com- 10 munis deorum atque hominum domus aut urbs utrorumque. Soli enim ratione utentes iure ac lege vivunt.

§ 3. Naturam esse artificem.

1132 Diogenes Laërt. VII 148. φύσιν δὲ ποτὲ μὲν ἀποφαίνονται τὴν συνέχουσαν τὸν κόσμον, ποτὲ δὲ τὴν φύουσαν τὰ ἐπὶ γῆς. ἔστι δὲ 15 φύσις ἔξις ἐξ αὐτῆς κινουμένη κατὰ σπερματικούς λόγους, ἀποτελοῦσα τε καὶ συνέχουσα τὰ ἐξ αὐτῆς ἐν ὠρισμένοις χρόνοις καὶ τοιαῦτα δρῶσα ἀφ' οἷων ἀπεκρίθη. ταύτην δὲ καὶ τοῦ συμφέροντος στοχάζεσθαι καὶ ἡδονῆς, ὥς δῆλον ἐκ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας.

1133 Galenus defin. medicae 95 Vol. XIX p. 371 K. φύσις ἐστὶ 20 πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἐνεργητικῶς κινούμενον. — — — ἑτέρως· φύσις ἐστὶ πνεῦμα ἐνθερμον ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον καὶ κατὰ τὰς σπερματικὰς δυνάμεις γεννῶν τε καὶ τελειοῦν καὶ διατηροῦν τὸν ἀνθρώ- 25 πον. Secuntur complures definitiones huius valde similes. φύσις καὶ ἡ κρᾶσις λέγεται, φύσις καὶ ἡ ἔξις, φύσις καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις. φύσις καὶ ἡ διοικοῦσα τὸ ζῶον δυνάμεις λέγεται.

1134 Clemens Al. Stromat. V 14 p. 708 Pott. πῦρ μὲν οὖν τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον εἰς γένεσιν τὴν φύσιν ὁρίζονται οἱ Στωϊκοί.

1135 Galenus de usu partium I. XVII cp. 1 (vol. IV p. 350 K.). ἐπεὶ δ' ἐφθασαν ἔνιοι στοιχεῖα τῶν σωμάτων ὑποθέσθαι τὰ τοιαῦτα ταῖς οὐ- 30 σίαις, ὥς συναφθῆναι μὴ δύνασθαι τέχνη φύσεως, ἡναγκάσθησαν αὐτῇ πολεμεῖν. ὅτι δ' οὐ δύναται συναφθῆναι, μαθεῖν ἔστιν ἐνθὲνδε. Τὸ διαπλάττειν μέλλον ὁτιοῦν τεχνικῶς ἦτοι γ' ἔξωθεν αὐτοῦ ψάφειν ἢ δι' ὅλου τοῦ διαπλάττομένου διελθελυθέναι χρή. Ἀλλ' οὐτ' ἔξωθεν τι ψαῦον τῶν ἀτόμων ἢ ἀμερίστων σωμάτων, ἅπερ ἔνιοι τίθενται στοιχεῖα, διαπλάττειν αὐτὰ περ- 35 ναι φασὶν οὐδ' αὐτοὶ <δήπου> οὔτε δι' ὅλου ἐκτετάσθαι. Λείπεται οὖν ὥς ἔτυχεν ἀλλήλοις περιπλεκόμενα τὴν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων ἐργάσασθαι σύστασιν. Ὡς ἔτυχε δὲ περιπλεκόμενα, σπανίως μὲν ποτε χρήσιμον ἐργάζεται τὸ δημιουργημα, πολλάκις δ' ἄχρηστόν τε καὶ μάταιον. Αὕτη τοιγαροῦν αἰτία τοῦ μὴ βούλεσθαι τὴν φύσιν εἶναι τεχνικὴν ἐκείνους τοὺς ἀνδρας, ὅσοι 40 τὰ πρῶτα σώματα τοιαῦτα εἶναι φασιν, ὅτι περ οἱ τὰς ἀτόμους εἰσάγοντες λέγουσιν. Ὁρωμένων γὰρ ἐναργῶς ἀπάντων τῶν ζῶων εὐθύς ἔξωθεν οὐδὲν

1 δικαιοσύνην libri, corr. Reiske. 9 quaeque—inventa sunt del. Heindorf. 16 ἀφ' ὧν P (corr. P²). 17 καὶ om. BPF. 33 ψανόντων vulgo. 34 αὐτοῖς vulgo. 35 δήπου addidi.

ἄχρηστον ἐχόντων μόριον, ἐπιχειροῦσι καὶ μὴν ἐνὸς εὐπορῆσαι τινος εἰς ἀντιλογίαν etc.

1136 Galenus de usu partium V 4 Vol. III p. 354 K. ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀπερισκέπτωτον αἰρούμεθα τὸ λυσιτελοῦν, εἰ καὶ τύχοι ποτὲ μειζόνως εἰς ἕτερα βλάπτειν πεφυκὸς ἢ ὠφελεῖν εἰς ἃ χρῆζομεν. ἡ φύσις δ' οὐ κατ' 5 ἐν τῶν αὐτῆς ἔργων ἀπερισκέπτως οὐδ' ὑπὸ ῥαθυμίας ἐνίοτε μεγάλα κακὰ αἰρουμένη δι' ἑλαττον ἀγαθόν, ἀλλ' ἀκριβεῖ μέτρῳ τὸ ποσὸν ἐν ἑκάστῳ κρίνουσα, πολλαπλάσιον αἰεὶ τὸ χρηστὸν ἀποτελεῖ τοῦ μοχθηροῦ. μάλιστα μὲν γὰρ, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, ἄνευ παντὸς κακοῦ κατεσκευάσατ' ἂν ἅπαντα ταῦτα· νυνὶ δέ, οὐ γὰρ ἐνδέχεται τῆς ὕλης φυγεῖν τὴν μοχθηρίαν οὐδεμίαν τῶν 10 τεχνῶν, οὐδ' ἀδαμάντινόν τε καὶ πάμπαν ἀπαθὲς ἐργάσασθαι τὸ δημιουργημα, καταλείπεται κοσμεῖν αὐτὸ τὸν ἐνδεχόμενον κόσμον. ἐνδέχεται δὲ ἄλλον ἄλλην τῶν ὕλων· οὐ γὰρ ἐκ τῆς αὐτῆς δῆπουθεν οὐσίας τὰ τε ἄστρα γέγονε καὶ ἡμεῖς. οὐκ οὖν οὐδὲ τὴν ἀπάθειαν τὴν αὐτὴν ἐπιζητεῖν χρὴ καὶ μίμνεσθαι τῇ φύσει, σμικρὸν εἰ ποῦ τι βλαβερόν ἴδοιμεν ἐπὶ μυρίοις χρηστοῖς. 15

p. 402. οὐδὲν οὐδαμῶς τῇ φύσει κατ' οὐδένα τρόπον ἡμέλῃται, προγινωσκούσῃ καὶ προοραμένῃ τὰ κατ' ἀνάγκην ἀκολουθήσοντα τοῖς ἔνεκά του γινομένοις καὶ φθανούσῃ πάντων ἐπανορθώματα παρασκευάζεσθαι.

1137 Galenus de usu partium I. XVII ep. 1 (vol. IV p. 355 K.). σὺ δ', ὦ γενναϊότατε κατήγορε τῶν ἔργων τῆς φύσεως, οὐδὲν μὲν τούτων 20 βλέπεις, ὅτι δ' ἐν μυρίοις μυριάκις ἀνθρώποις ἅπαξ ποῦ τινα ἐποίησεν ἔξ δακτύλους ἔχοντα τοῦτο μόνον ὄρεῖς.

1138 Galenus de nat. facult. I 12 Vol. II p. 27 K. καὶ δύο αὗται γέγονασιν αἰρέσεις κατὰ γένος ἐν ἱατρικῇ τε καὶ φιλοσοφίᾳ — — — τὴν ὑποβεβλημένην οὐσίαν γενέσει καὶ φθορᾷ πᾶσαν ἠνωμένην τε ἅμα καὶ ἄλλοι- 25 οῦσθαι δυνάμενην ὑπέθετο θάτερον γένος τῆς αἰρέσεως· ἀμετάβλητον δὲ καὶ ἀναλλοίωτον καὶ κατατετμημένην εἰς λεπτὰ καὶ κεναῖς ταῖς μεταξὺ χώραις διειλημμένην ἢ λοιπῇ. καὶ τοίνυν ὅσοι γε τῆς ἀκολουθίας τῶν ὑποθέσεων αἰσθάνονται, κατὰ μὲν τὴν δευτέραν αἰρεσιν οὔτε φύσεως οὔτε ψυχῆς ἰδίαν τινὰ νομίζουσιν οὐσίαν ἢ δύναμιν ὑπάρχειν, ἀλλ' ἐν τῇ ποιᾷ συνόδῳ τῶν 30 πρῶτων σωμάτων ἐκείνων καὶ ἀπαθῶν τῶν ἀπλῶν ἀποτελεῖσθαι. κατὰ δὲ τὴν προτέραν εἰρημένην αἰρεσιν οὐχ ὕστερα τῶν σωμάτων ἢ φύσις, ἀλλὰ πολλὰ προτέρα τε καὶ πρεσβυτέρα· καὶ τοίνυν κατὰ μὲν τούτους αὕτη τὰ σώματα τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν συνίστησι, δυνάμεις τινὰς ἔχουσα, τὰς μὲν ἐλκτικὰς τε ἅμα καὶ ὁμοιωτικὰς τῶν οἰκείων, τὰς 35 δ' ἀποκριτικὰς τῶν ἄλλοτρίων, καὶ τεχνικῶς ἅπαντα διαπλάττει τε γεννῶσα καὶ προνοεῖται τῶν γεννωμένων ἐτέραις αὐτῇσι τισι δυνάμεσι, στοργικῇ μὲν τι καὶ προνοητικῇ τῶν ἐγγόνων, κοινωνικῇ δὲ καὶ φιλικῇ τῶν ὁμογενῶν etc.

1139 Galenus de usu partium I. XIV ep. 1 (vol. IV p. 142 K.). 40 Μάλιστα μὲν οὖν ἀθάνατον ἢ φύσις, εἴπερ οἷόν τ' ἦν, ἐσπούδασε τὸ ἐαυτῆς ἀπεργάσασθαι δημιουργημα· μὴ συγχωρούσης δὲ τῆς ὕλης — — — τὴν ἐνδεχομένην αὐτῷ βοήθειαν εἰς ἀθανασίαν ἐμηχανήσατο δίκην ἀγαθοῦ πόλεως οἰκιστοῦ, μὴ τῆς ἐν τῷ παραχρηῖα συνοικήσεως μόνον φροντίσαντος ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τὸ πᾶν ἢ τὸ πλεῖστον γε ἡ πόλις αὐτοῦ διαφυλάττοιο, προνοησαμένου. 45

ibid. ep. 4 (p. 151). προνοουμένη γὰρ ἡ φύσις, ὅπως ἂν μὴ ζῶον τι γένος ἀφανισθεῖ μηδενός, ὅσα διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν ἤτοι βραχυχρόνια τελῶς ἢ βορὰ τοῖς ἰσχυροτέροις ἔμελλε γενήσεσθαι, τούτοις ἅπασιν ἱαμα τῆς συνεχοῦς φθορᾶς ἐξεῦρε τὴν πολυγονίαν.

ibid. (p. 152). ὁπόσοις δὲ τῶν ζώων ὑπὸ ξηρότητος τοῦ σώματος οὐχ οἷόν τ' ὄγρον ὑποθρέψαι περίττωμα (de lacte locutus erat) καθάπερ ἄπασιν τοῖς πτηνοῖς, ἕτερον ἐν τούτοις τι τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἐκρόνων ἐπετεχνήσατο σόφισμα, θανμαστήν κηδεμονίαν εἰς αὐτὰ τῶν γειναμένων συνάψασα, δι' ἣν
 5 ὑπερμαγεῖ τε ἕμα τῶν νεοτῶν — καὶ τροφὰς ἐπιτηδείους αὐτοῖς ἐκπορίζει.

1140 Alexander Aphrod. de fato ep. 11 p. 179, 24 Bruns. προσ-
 τεθέντος τοῦ αὐτοῖς γε τούτοις (scil. Chrysippo) καὶ κοινῶς πᾶσι σχε-
 δὸν τοῖς φιλοσοφοῦσι δοκοῦντος, τοῦ μηδὲν ὑπὸ τῆς φύσεως
 γίνεσθαι μάτην.

10

§ 4. Mundum esse opus providentiae.

1141 Philo de provid. II § 55 (p. 84 Aucher). Similiter et deus, quin novum quidpiam elaborasset, de novo magnam istam urbem mundum creavit ac una cum eo locum etiam oriri fecit. Quoniam plenitudine corporis data, spatii — — nulla pars erit, quae non sit locus. (I. e. οὕτω
 15 καὶ ὁ θεός, οὐ γεννήσας τὸ κενόν, ἐν τῷ κενῷ τὴν μεγάλην πόλιν ἔκτισε τὸν κόσμον· συνέκτισε δὲ τούτῳ καὶ τὸν τόπον. ἐκπληρωθὲν γὰρ ὑπὸ σώ-
 ματος οὐδὲν μέρος τῆς χώρας ὅπερ οὐκ ἔσται τόπος.).

1142 Philo de provid. II § 57 (p. 84 Aucher). Infinitum incorporeumque tempus deus minime creavit, sed dies mensesque annosque, sole et
 20 luna usus in hac mensura, atque reliquorum planetarum periodis, propter animalia generationemque fructuum, quae nequeunt sine annuis tempestatibus consistere. Ad hoc dirigi cumulatim ortus et occasus solis consueverunt.

1143 Philo de provid. II § 56 (p. 84 Aucher). Figura autem
 25 mundi, sicut et mundus ipse, — per providentiam globi in formam facta fuit; primum quia omni figura velocius mobilis est et deinde magis necessaria, ne forte remissus (mundus) deorsum ferretur ad immensam vacuitatem, cunctis partibus in suum medium inclinantibus. Sic enim solummodo consistentiam habiturus erat, erga se invicem ad medium tendente

30 aequali orbe.

Cf. n. 547sq. (Phys. cap. II § 5).

1144 Philo de provid. II § 62 (p. 87 Aucher). Terra occupavit medium, primum quidem, ne abrepta aliquatenus a centro dimoveatur; nam eius nisus ac statio in centrum tendit. Iterum autem, ut ita circumcirca
 35 habitetur; in quantum enim perstat, recte omnia super eam stant, cum et ipsa in centrum ferantur. Quo probatur et figuram eius per providentiam factam fuisse globosam, quia iam dictam circumhabitationem non patitur alia figura, quod patet ex iis, quae philosophice considerantur de figuris habitationibusque.

40 1145 Philo de provid. II § 64 (p. 89 Aucher). Dicunt extensum mare hominum deorumque commodo. Diis enim ita fere adornari dicunt:

4 γενομένων vulgo.
 legisse vidit Wendland.

12 καιρόν pro κενόν Armeniacum interpretem errore

Sol, quem nonnulli rectorem esse dixerunt, eo quod largitur necessaria, ex mari, inquiunt, nutritur; quippe purgatissimas partes humidi elementi ad se trahens sorbet. Pro indicio sit praeter alia, quod per anni tempestates in contrarium tendit cursus solaris, aestate per Cancrum et hieme per Capricornum. Nam circumambulans Sol aeternos illos terminos haud transgreditur. Et ipsae quoque nutrices fixae (stellae) nutriuntur, ex aëre purgatam ad se trahentes humiditatem. Quod ita probant: etenim paulum ipsius humoris, nullo modo permixtum, constanti lege sub aurora iugiter frigus in terram remittitur, aquae colore accepto, quod ros nominare mos est. — Sicut autem magnae utilitatis est in totius caeli sustentationem mare, ita quoque ad hominum vitam, quoniam incolarum terrae cum habitantibus in insulis et insulanorum ad terricolas nulla fuisset mutua communicatio neque bonorum commutatio in singulis regionibus nascentium.

1146 Philo de Provid. II § 67 (p. 90 Aucher). At ex terra vapores 15 ad quid utiles? O mirabilis vir, ex aëre distincta compositio an non est salutifera non animalibus tantum, verum etiam plantis? Immo si oporteat adhuc procedendo asserere, iis quoque qui solida natura secum invicem commixta sunt, causa est ut stent. Animantium imprimis esca est et ciborum omnium potuumque frequentissima. — Nam quae in corpus 20 recipiuntur, eorum tum ob nauseam tum ob dissolutionem cupiditatum — innumeris fastidium et fatigatio subit. Quod autem per aërem alimentum est, tam vigilem quam dormientem sequitur donum naturae, continuo a iuventute usque ad senium perpetuo conexum; quapropter, si aliquantis per corrumpatur, pestilentiam efficit.

Cf. Dio Chrysost. or. XII § 30. 31.

1147 Philo de provid. II § 73 (p. 93 Aucher). Fixae (scil. stellae) in causa sunt etiam temperantiae aëris, quia natura sunt frigida compositae, de se liquefacta diffundunt; et iste (aër) dilatatus causa efficitur animalibus generationis faciendae, sicut etiam iam factis respirationis causa 30 comperitur. Ad subtilitatem enim cooperatur multitudo; at ad illud, quod non ex parte, sed totus dilatetur aër, circumlatio periodica.

1148 Philo de provid. II § 76 (p. 95 Aucher). In primis — mensium periodos luna apposite coaptavit, quae totidem sunt mensurae cursus solaris. Deinde, per incrementum et deminutionem, variationes commuta- 35 tionesque pro emolumento universi facit. Fidem faciunt certam, quae in aëre sunt condiciones, status, serenitates, ventorum cessationes, nubes, violentiae ventorum et his similia, praeterea vastissimi maris refluxus; nunc enim deorsum absorbetur, nunc iterum fluctibus resilit. Maxime vero animalium quorundam variationes adimpletorum evacuatorumque, sicut testa- 40 ceorum, ratio habet, et reliqua etc.

1149 Philo de provid. II § 84 (p. 98 Aucher). An tu putas nos propter mundum et non potius mundum propter nos factum fuisse? nam minime id considerans ruminasti, quod rite disposita sit sectio terrae pro habitatione hominum proque spatio ad usum deorum res- 45 pectu sensibilium. Nobis enim per distributionem concessae partes

1 Cleanthes solem dixerat τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου. Cf. I n. 499.

plus quam satis sunt pro habitatione; oportebat tamen et sideribus convenientem praeparare escam, nutriendis nempe ex mari magno.

1150 Philo de provid. II § 74 (p. 94 Aucher). *Numerus autem planetarum prodest universo; verum hominum est otio praedictorum dinumerare singulorum utilitatem. Haec autem nota sunt non solum ratione, verum etiam sensu, ita movente providentia, quae, ut dicit Chrysippus et Cleanthes, nihil praetermisit pertinentium ad certiore utilitatemque dispensationem. quod si aliter melius esset dispensari res mundi, eo modo sumpsisset compositionem, quatenus nihil occurreret ad impedi-*

endum deum.

1151 Galenus de usu partium l. XVII ep. 1 (vol. IV p. 358 K.).
τίς δ' οὐκ ἂν εὐθὺς ἐνεθυμήθη νοῦν τινα, δύναμιν ἔχοντα θαυμαστήν, ἐπιβάντα τῆς γῆς ἐκτετάσθαι κατὰ πάντα τὰ μέρη; πανταχόθεν γοῦν ὁρᾶται γινόμενα ζῷα θαυμαστήν ἅπαντα κατασκευὴν ἔχοντα. καίτοι τί ἂν εἴη τῶν τοῦ κόσμου μορίων ἀτιμότερον τῶν περὶ τὴν γῆν; ἀλλ' ὅμως ἐνταῦθα φαίνεται νοῦς τις ἀφικνούμενος ἐκ τῶν ἄνω σώματων, ἃ καὶ θεασαμένῳ τινὶ παραχρῆμα θαυμάζειν ἐπέρχεται τὸ κάλλος τῆς οὐσίας, ἡλίον πρῶτον καὶ μάλιστα, μετ' αὐτὸν δὲ σελήνην, εἴτα τῶν ἀστέρων, ἐν οἷς εἰκός, ὅσῳ πᾶρ ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ σώματος οὐσία καθαρωτέρα, τοσοῦτον καὶ τὸν νοῦν ἐνοικεῖν πολὺν τοῦ κατὰ τὰ γῆϊνα σώματα βελτίω τε καὶ ἀκριβέστερον. — — Ἐμοὶ μὲν γὰρ ταῦτα ἐννοοῦντι καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ περιέχοντος ἡμᾶς ἀέρος οὐκ ὀλίγος τις ἐκτετάσθαι δοκεῖ νοῦς. οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς τῆς μὲν αὐγῆς τῆς ἡλιακῆς μεταλαμβάνειν πέφυκεν, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῆς.

§ 5. Animalia (et plantas) propter hominum utilitatem facta esse.

1152 Porphyrius de abstin. III 20. *Ἄλλ' ἐκεῖνο νῆ Δία τοῦ Χρυσίππου πιθανὸν ἦν, ὡς ἡμᾶς αὐτῶν καὶ ἀλλήλων οἱ θεοὶ χάριν ἐποίησαντο, ἡμῶν δὲ τὰ ζῷα, συμπολεμεῖν μὲν ἵππους καὶ συνθηγεῦν κύνες, ἀνδρείας δὲ γυμνάσια παρδάλεις καὶ ἄρκτους καὶ λέοντας. ἡ δὲ ὕς, ἐνταῦθα γὰρ ἐστὶ τῶν χαρίτων τὸ ἡδίστον, οὐ δι' ἄλλο τι πλὴν θύεσθαι ἐγγέρονει, καὶ τῇ σαρκὶ τὴν ψυχὴν ὁ θεὸς οἶον ἄλλας ἐνέμιξεν, εὐοφίαν ἡμῖν μηχανώμενος. ὅπως δὲ ζωμοῦ καὶ παραδειπνίων ἀφθονίαν ἔχωμεν, ὅστροά τε παντοδαπὰ καὶ πορφύρας καὶ ἀκαλήφας καὶ γένη πτηνῶν ποικίλα παρεσκευάσεν, οὐκ ἀλλαχόθεν, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ μέγα μέρος ἐνταῦθα τρέφας εἰς γλυκυνθμίας, τὰς τιτθαῖς ὑπερβαλόμενος καὶ καταπυκνῶσας ταῖς ἡδοναῖς καὶ ἀπολαύσεσιν τὸν περιγίειον τόπον.*

1153 Cicero de nat. deor. II 14, 37. *Scite enim Chrysippus,*

1 Cf. n. 690 (de stellis) 650 τρέφεσθαι δὲ τὰ ἔμπυρα ταῦτα etc. (de sole, luna, astris).

ut clipei causa involucrum, vaginam autem gladii, sic praeter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata; ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium causa; animantes autem hominum, ut equum vehendi causa, arandi bovem, venandi et custodiendi canem. (Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum et imitandum etc.). 5

1154 Cicero de nat. deor. II 64, 160. Sus vero quid habet praeter escam? cui quidem ne putesceret animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. qua pecude quod erat ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fecundius.

1155 Origenes contra Celsum IV 54 Vol. I p. 326, 31 Kō. (p. 545 10 Delarue). τοιαῦτα γὰρ ἐχρῆν αὐτὸν (scil. τὸν Κέλσον) ἀποφαινόμενον καὶ ἐναντία λέγειν οὐ μόνον ἡμῖν προθέμενον, ἀλλὰ καὶ οὐκ ἀγεννεῖ φιλοσόφων αἰρέσει, τῶν ἀπὸ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος, κατασκευάσαι ὅτι τὰ τῶν ζῴων σώματα οὐκ ἔστιν ἔργα τοῦ Θεοῦ· καὶ ὅτι ἡ τοσαύτη περὶ αὐτὰ τέχνη οὐκ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐλήλυθε νοῦ· ἔδει δ' αὐτὸν καὶ περὶ τῶν τοσούτων καὶ ὅτ' 15 ἐνυπαρχούσης ἀφανιστοῦ φύσεως διοικουμένων παντοδαπῶν φυτῶν καὶ πρὸς χρεῖαν γεγονότων οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐν τῷ παντὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρώποις διακονουμένων ζῴων, ὅπως ποτὲ ἄλλως ὄντων, μὴ ἀποφῆναι μόνον ἀλλὰ καὶ διδάξαι, ὅτι μὴ τέλειός τις νοῦς τὰς τοσαύτας ἐνεποίησε ποιότητας τῇ ὅλῃ τῶν φυτῶν. 20

1156 Ex Origene Selecta in Psalmos II p. 532 Delarue. ἃ μὲν γὰρ προηγουμένως γίνεται, ἃ δὲ κατ' ἐπακολούθησιν διὰ τὰ προηγούμενα. προηγουμένως μὲν γὰρ τὸ λογικὸν ζῶον, διὰ δὲ τὴν αὐτοῦ χρεῖαν κτήνη καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς φνόμενα.

1157 Origenes contra Celsum IV 74 Vol. I p. 343, 23 Kō. (p. 559 25 Del.). ὁ Κέλσος . . . οὐχ εἴωρακεν ὅτι καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλοσόφων κατηγορεῖ, οὐ κακῶς προταττόντων τὸν ἀνθρώπον καὶ ἀπαξιαπλῶς τὴν λογικὴν φύσιν πάντων τῶν ἀλόγων καὶ διὰ ταύτην λεγόντων προηγουμένως τὴν πρόνοιαν πάντα πεποιημένα. καὶ λόγον μὲν ἔχει τὰ λογικά, 30 ἅπερ ἔστι προηγούμενα, παίδων γεννωμένων· τὰ δ' ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα χορίου συγκριζομένου τῷ παιδίῳ. Καὶ ἡγοῦμαι γε ὅτι ὥσπερ ἐν ταῖς πόλεσιν οἱ προνοοῦμενοι τῶν ὀνίων καὶ τῆς ἀγορᾶς δι' οὐδὲν ἄλλο προνοοῦνται ἢ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, παραπολαύουσι δὲ τῆς δαψιλείας καὶ κύνες καὶ ἄλλα τῶν ἀλόγων· οὕτως ἡ πρόνοια τῶν μὲν λογικῶν προηγουμένως προνοεῖ, ἐπηκολούθησε δὲ τὸ καὶ τὰ ἄλογα ἀπολαύειν τῶν δι' ἀνθρώ- 35 πους γινομένων.

1158 Plutarchus Quaest. Platon. II 1 p. 1000f. οὐδὲ γὰρ χορίου φησὶ Χρύσιππος πατέρα καλεῖσθαι τὸν παρασχόντα τὸ σπέρμα, καίπερ ἐκ τοῦ σπέρματος γεγονότος.

1159 Alexander Aphrod. de fato ep. 23 p. 193, 16 Bruns. εἰ δ' ὁ 40 μὲν φλοιὸς ἐν τοῖς φυτοῖς ἔνεκα τοῦ περικαρπίου, τὸ δὲ περικάρπιον τοῦ καρποῦ χάριν, καὶ ἀρδεύεται μὲν ἵνα τρέφῃται, τρέφεται δὲ ἵνα καρποφορῇ etc.

35 τὰ ἄλλα ἄλογα A.

37 Quem ad finem haec spectent, docet locus Origenis, quem praemisi.

1160 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 21 p. 1044e. Chrysippus
ὁ τὴν πρόνοιαν ἐγκωμιάζων ἰχθῦς καὶ ὄρνιθας καὶ μέλι καὶ οἶνον
παρασκευάσασαν.

1161 Cicero Acad. Pr. II 120. non mihi necesse —, quod tibi est,
5 <dicere>, cur deus, omnia nostra causa cum faceret (sic enim vultis) tan-
tam vim natricum viperarumque fecerit —. negatis haec tam polite
tamque subtiliter effici potuisse sine divina aliqua sollertia; cuius
quidem vos maiestatem deducitis usque ad apium formicarum-
que perfectionem, ut etiam inter deos Myrmecides aliqui minutorum
10 opusculorum fabricator fuisse videatur.

1162 Cicero de legibus I 8, 25. Itaque ad hominum commoditates
et usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quae gignun-
tur, donata consulto nobis, non fortuito nata videantur: nec solum ea,
quae frugibus atque bacis terrae fetu profunduntur, sed etiam
15 pecudes: quod perspicuum sit partim esse ad usum hominum,
partim ad fructum, partim ad vescendum procreatas. 26. Artes
vero innumerabiles repertae sunt, docente natura. Quam imitata ratio res
ad vitam necessarias sollerter consecuta est.

1163 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 21 p. 1044c. Γράψας τοί-
20 νυν ἐν τοῖς περὶ Φύσεως, ὅτι „πολλὰ τῶν ζώων ἔνεκα κάλλους ἢ
φύσις ἐνήνοχε, φιλοκαλοῦσα καὶ χαίρουσα τῇ ποικιλίᾳ“ καὶ λόγον
ἐπειπὼν παραλογώτατον ὥς „ὁ ταῶς ἔνεκα τῆς οὐρᾶς γέρονε, διὰ τὸ
κάλλος αὐτῆς.“

p. 1044d. Ἐν μὲν οὖν τῷ πέμπτῳ περὶ φύσεως, εἰπὼν ὅτι
25 „οἱ κόρεις εὐχρήστως ἐξυπνίζουσιν ἡμᾶς, καὶ οἱ μύες ἐπιστρέ-
φουσιν ἡμᾶς μὴ ἀμελῶς ἔκαστα τιθέναι, φιλοκαλεῖν δὲ τὴν
φύσιν τῇ ποικιλίᾳ χαίρουσαν εἰκός ἐστι“ ταῦτα κατὰ λέξιν εἴ-
ρηκε· „Γένοιτο δ' ἂν μάλιστα τούτου ἔμφασις ἐπὶ τῆς κέρκου
τοῦ ταύ.“ ἐνταῦθα γὰρ ἐπιφαίνει τὸ ζῶον γεγενῆσθαι ἔνεκα τῆς κέρκου
30 καὶ οὐκ ἀνάπαλιν „τῷ δ' ἄρρενι γινομένῳ οὕτως ἡ θήλεια συνη-
κολούθηκεν.“

1164 Galenus de usu partium XI 14 Vol. III p. 899 K. τὸ δ' ἐξ
ἐπιμέτρου ποτὲ καὶ τῆς εὐμορφίας στοχάζεσθαι, ἀναγκαῖον ὑπάρχον καὶ αὐτὸ
δὴ γινώσκεσθαι τοῖς περὶ φύσιν [ἔχουσιν], οὐδαμῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν λό-
35 γων εἰρηκώς, νῦν ὥρθηται μάλιστα προσήκειν εἰπεῖν. καὶ γὰρ οὖν καὶ αἱ
κατὰ τὰ γένεια τρίχες οὐ μόνον σκέπουσιν τὰς γενύας, ἀλλὰ καὶ
πρὸς κόσμον συντελοῦσι. σεμνότερον γὰρ τὸ ἄρῶν φαίνεται, καὶ μά-
λιστα ἐν τῷ προΐεναι κατὰ τὴν ἡλικίαν, εἰ πανταχόθεν αὐτῷ καλῶς αὐταὶ
περικέοιντο. καὶ διὰ τοῦτο τά τε μῆλα καλούμενα καὶ τὴν δῖνα ψιλὰ καὶ
40 γυμνὰ τριχῶν ἢ φύσις ἀπέλιπεν· ἄγριον γὰρ ἂν οὕτω καὶ θηριῶδες ὄλον
ἐγένετο τὸ πρόσωπον, οὐδαμῶς οἰκίον ἡμέρῳ καὶ πολιτικῷ ζῳῳ.

5 dicere add. Müller, respondere Halm. 6 natricum Lactant. VII 4, 11,
matricum libri Cic. 15 quas Davisius. || sit libri, est Bake. 31 συννη-
λούθηκεν scripsi secutus Bernard., γοῦν ἠκολούθηκεν libri. 34 ἔχουσιν seclusi.

1165 Cicero de nat. deor. I 47. Vos quidem, Lucili, soletis — cum artificium effingitis fabricamque divinam, quam sint omnia in hominis figura non modo ad usum, verum etiam ad venustatem apta describere.

1166 Cicero de finibus III 18. Iam membrorum, id est partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quae sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur, alia autem nullam ob utilitatem quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumae versicolores columbis, viris mammae atque barba.

1167 Lactantius instit. div. II 10. Sed etiam illud explanare tentavit (scil. Hermes) quam subtili ratione singula quaeque in corpore hominis membra formaverit (scil. deus) cum eorum nihil sit, quod non tantundem ad usus necessitatem, quantum ad pulchritudinem valeat. Id vero etiam Stoici cum de providentia disserunt facere conantur et secutus eos Cicero compluribus locis etc. (cf. Lactant. de opificio dei). 15 ibid. nam Stoici animantium fabricam divinae sollertiae tribuunt.

§ 6. Cur mala sint, cum sit providentia.

1168 Plutarchus de comm. not. ep. 34 p. 1076c. Οὐ μὴν ἐνταῦθα τὸ δεινότατόν ἐστιν, ἀλλὰ Μενάνδρῳ μὲν εἰπόντι θεατρικῶς

(Kock III fr. 724) ἀρχὴ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν
τὰ λαν ἀγαθὰ

20

δυσκολαίνουσι· τοῦτο γὰρ εἶναι παρὰ τὴν ἔννοιαν· αὐτοὶ δὲ τῶν κακῶν ἀρχὴν ἀγαθὸν ὄντα τὸν θεὸν ποιοῦσιν. οὐ γὰρ ἢ γ' ὅλη τὸ κακὸν ἐξ ἐαυτῆς παρέσχηκεν· ἅποιος γὰρ ἐστὶ καὶ πάσας ὅσας δέχεται διαφορὰς ὑπὸ τοῦ κινουμένου αὐτὴν καὶ σχηματίζοντος ἔσχε. κινεῖ δ' αὐτὴν ὁ λόγος ἐνυπάρχων 25 καὶ σχηματίζει, μήτε κινεῖν ἐαυτὴν μήτε σχηματίζειν πεφρονην.

1169 Gellius N. A. VII 1. Quibus non videtur mundus dei et hominum causa institutus neque res humanas providentia gubernari, gravi se argumento uti putant, cum ita dicunt: „si esset providentia, nulla essent mala.“ Nihil enim minus aiunt providentiae congruere, 30 quam in eo mundo, quem propter homines fecisse dicatur, tantam vim esse aerumnarum et malorum. Adversus ea Chrysippus cum in libro περὶ προνοίας quarto dissereret „nihil est prorsus istis“, inquit, „insubidius, qui opinantur bona esse potuisse, si non essent ibidem mala. Nam cum bona malis contraria sint, utraque 35 necessum est opposita inter sese et quasi mutuo adversoque fulta nisu consistere; nullum adeo contrarium est sine contrario altero. Quo enim pacto iustitiae sensus esse posset, nisi essent iniuriae? aut quid aliud iustitia est quam iniustitiae privatio? quid item fortitudo intellegi posset, nisi ex 40 ignaviae adpositione? quid continentia, nisi ex intemperantiae? quo item modo prudentia esset, nisi foret contra impru-

dentia? Proinde“, inquit, „homines stulti cur non hoc etiam desiderant, ut veritas sit et non sit mendacium? Namque itidem sunt bona et mala, felicitas et importunitas, dolor et voluptas. Alterum enim ex altero, sicuti Plato ait, verticibus
5 inter se contrariis deligatum est; si tuleris unum, abstuleris utrumque.“

1170 Gellius N. A. VII 1, 7. Idem Chrysippus in eodem libro (i. e. quarto περὶ προνοίας) tractat consideratque dignumque esse id quaeri putat, εἰ αὖ τῶν ἀνθρώπων νόσοι κατὰ φύσιν γίνονται id est,
10 [si] natura ipsa rerum vel providentia, quae compagem hanc mundi et genus hominum fecit, morbos quoque et debilitates et aegritudines corporum, quas patiuntur homines, fecerit. Existimat autem non fuisse hoc principale naturae consilium, ut faceret homines morbis obnoxios, nunquam enim hoc convenisse naturae auctori parentique omnium rerum
15 bonarum. „Sed cum multa“, inquit, „atque magna gigneret pareretque aptissima et utilissima, alia quoque simul adgnata sunt incommoda his ipsis quae faciebat cohaerentia“, eaque [neque] per naturam, sed per sequellas quasdam necessarias facta dicit, quod ipse appellat „κατὰ παρακολούθησιν.“ „Sicut“, inquit, „cum
20 corpora hominum natura fingeret, ratio subtilior et utilitas ipsa operis postulavit, ut tenuissimis minutisque ossiculis caput compingeret. Sed hanc utilitatem rei maiorem alia quaedam incommoditas extrinsecus consecuta est, ut fieret caput tenuiter munitum et ictibus offensionibusque parvis fra-
25 gile. Proinde morbi quoque et aegritudines partae sunt, dum salus paritur. Sicut hercle“, inquit, „dum virtus hominibus per consilium naturae gignitur, vitia ibidem per adfinitatem contrariam nata sunt.“

1171 Philo de fortitudine Vol. II Mang. p. 413 Καθάπερ γὰρ ἰατρός
30 μὲν ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ ἐπισφαλέσι νόσοις ἔστιν ὅτε σωμάτων μέρη ἀφαιρεῖ, στοχαζόμενος τῆς τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγείας, κυβερνήτης δὲ χειμῶνων ἐπιγινόμενων ἀποφορτίζεται, προνοία τῆς τῶν ἐμπλεόντων σωτηρίας, καὶ μέμψις οὔτε τῷ ἰατρῷ τῆς πηρώσεως, οὔτε τῷ κυβερνήτῃ τῆς ἀποβολῆς ἔπεται, τοῦναντίον δὲ ἔπαινος ἑκατέρῳ, τὸ συμφέρον πρὸ τοῦ ἡδέος ἰδόντι καὶ κατορ-
35 θώσαντι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν αἰὲν θαυμαστόν, καὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ πραττομένοις ἅπασιν ἄνευ τῆς ἐκουσίᾳ κακίας εὐαρεστη-
τέον, ἐξετάζοντας, οὐκ εἴ τι μὴ κατ' ἡδονὴν συμβέβηκεν, ἀλλ' εἰ τρόπον εὐνόμου πόλεως ὁ κόσμος ἡμιοχεῖται τε καὶ κυβερνᾶται.

1172 Lactantius de ira cp. 13. Sed Academici, contra Stoicos disse-
40 rentes, solent quaerere, cur si deus omnia hominum causa fecerit etiam multa contraria et inimica et pestifera nobis reperiantur tam in mari

quam in terra? Quod Stoici veritatem non respicientes ineptissime repulerunt; aiunt enim multa esse in gignentibus et in numero animalium, quorum adhuc lateat utilitas; sed eam processu temporum inveniri, sicut iam plura prioribus saeculis incognita necessitas et usus invenerit.

1173 Origenes contra Celsum IV 75 Vol. I p. 345, 19 Kō. (p. 560 Delarue). εἰ δὲ καὶ τοῖς ἀγριωτάτοις τῶν ζώων τροφὰς κατεσκεύασεν, οὐδὲν θανατοῦ καὶ ταῦτα γὰρ τὰ ζῷα καὶ ἄλλοι τῶν φιλοσοφῶντων εἰρήκασιν γυμνασίον ἕνεκα γεγενῆσθαι τῷ λογικῷ ζῷῳ.

ibid. 78 Vol. I p. 348, 23 Kō. (p. 562 Del.). οὕτως εἰς γυμνάσιον 10 τῶν τῆς ἀνδρείας ἐν ἡμῖν σπερμάτων δεδόσθαι ἡμῖν λέγεται τὸ λεόντων καὶ ἄρκτων παρδάλεων τε καὶ σῶν καὶ τῶν τοιούτων γένος.

1174 Origenes contra Celsum IV 64 Vol. I p. 334, 33 Kō. (p. 552 Delarue). (antecessit Chrysippi fragmentum ἐκ τῆς περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν εἰσαγωγῆς, unde sequentia indidem esse desumpta probabile): εἰ 15 γὰρ καὶ μία τῶν ὅλων φύσις καὶ ἡ αὐτή, οὐ πάντως καὶ ἡ τῶν κακῶν γένεσις αἰεὶ ἡ αὐτή. ὥς γὰρ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσῆς τῆς τοῦδὲ τινος ἀνθρώπου φύσεως, οὐκ αἰεὶ τὰ αὐτὰ ἐστὶ περὶ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις, ὅτε μὲν οὐδὲ λόγον ἀνελιγφότος ὅτε δὲ μετὰ τοῦ λόγου κακίαν καὶ ταύτην ἦτοι ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' 20 ἔλαττον χεομένην, καὶ ἔστιν ὅτε προτραπέντος ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκόπτοντος ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' ἔλαττον, καὶ ἐνίοτε φθάνοντος καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρετὴν ἐν πλείοσι θεωρίαις γινομένην ἢ ἐν ἐλάττωσιν· οὕτως ἔστιν εἰπεῖν μᾶλλον καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως, ὅτι εἰ καὶ μία ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ τῷ γένει, ἀλλ' οὐ τὰ αὐτὰ αἰεὶ οὐδ' ὁμογενῆ συμ- 25 βαίνει ἐν τοῖς ὅλοις· οὕτε γὰρ εὐφορίαι αἰεὶ οὐτ' ἀφορίαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐπομβρίαι οὐδὲ ἀχμοί, οὕτω δὲ οὐδὲ ψυχῶν κρείττωνων εὐφορίαι τεταγμέναι ἢ ἀφορίαι καὶ χειρόνων ἐπὶ πλεῖον χύσις ἢ ἐπ' ἔλαττον. Καὶ ἀναγκαῖόν γε τοῖς ἀκριβοῦν πάντα κατὰ τὸ δυνατόν βουλομένοις ὁ περὶ τῶν κακῶν λόγος οὐ μερόντων αἰεὶ ἐν 30 ταύτῃ διὰ τὴν ἦτοι τηροῦσαν τὰ ἐπὶ γῆς πρόνοιαν ἢ κατακλυσμοῖς καὶ ἐκπυρώσεσι καθάριονσαν· καὶ τάχα οὐ τὰ ἐπὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, δεομένῳ καθαρῶς ὅταν πολλὴ ἡ κακία γένηται ἐν αὐτῷ.

1175 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 15 p. 1040c. Καὶ ὁμοίως 35 ἐν τῷ πρώτῳ περὶ Δικαιοσύνης τὰ Ἡσιόδεια ταυτὶ προσηνεγκάμενος·

Τοῖσιν δ' οὐρανόθεν μέγ' ἐπήλασε πῆμα Κρονίων,

λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμὸν· ἀφοφθινύθουσι δὲ λαοί·

(Hesiod. Op. et D. 242) „ταῦτά φησι τοὺς θεοὺς ποιεῖν, ὅπως 40 κολαζομένων τῶν πονηρῶν οἱ λοιποὶ παραδείγμασι τούτοις 40 χρώμενοι ἦττον ἐπιχειρῶσι τοιοῦτόν τι ποιεῖν.“

29 ipsa Chrysippi verba Origenes videtur exscripsisse.

Stoicorum veterum fragm. II.

1176 Plutarchus de Stoic. repugn. ep. 35 p. 1050e. Ἀλλὰ μὴν τὸν θεὸν κολάζειν φησὶ τὴν κακίαν καὶ πολλὰ ποιεῖν ἐπὶ κολάσει τῶν πονηρῶν, ὥσπερ ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ Θεῶν „ποτὲ μὲν τὰ δύσ- χρηστα συμβαίνειν φησὶ τοῖς ἀγαθοῖς οὐχ ὥσπερ τοῖς φαύλοις
5 κολάσεως χάριν, ἀλλὰ κατ' ἄλλην οἰκονομίαν, ὥσπερ ἐν ταῖς πόλεσι.“ καὶ πάλιν ἐν τούτοις „Πρῶτον δὲ τῶν κακῶν παρα- πλησίως ἐστὶν ἀκουστέον τοῖς προειρημένοις· εἴτα ὅτι ταῦτα ἀπονέμεται κατὰ τὸν τοῦ Διὸς λόγον, ἥτοι ἐπὶ κολάσει ἢ κατ' ἄλλην ἔχουσάν πως πρὸς τὰ ὅλα οἰκονομίαν.“

10 1177 Plutarchus de Stoic. repugn. ep. 32 p. 1049a. Ὁ δὲ οὕτω καταγελᾶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἐγκαλούντων, ὥστε περὶ τοῦ Διός, τοῦ σω- τήρος καὶ γενέτορος καὶ πατρὸς Δίκης καὶ Εὐνομίας καὶ Εἰρήνης ταῦτα γράφειν ἐν τῷ τρίτῳ περὶ Θεῶν· „Ὡς δὲ αἱ πόλεις πλεονάσασαι εἰς ἀποικίας ἀπαίρουσι τὰ πλήθη καὶ πολέμους ἐνίστανται πρὸς
15 τινας, οὕτως ὁ θεὸς φθορᾶς ἀρχὰς δίδωσι.“ καὶ τὸν Εὐριπίδην μάρτυρα καὶ τοὺς ἄλλους προσάγει τοὺς λέγοντας ὡς ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ὑπὸ τῶν θεῶν ἀπαντλήσεως χάριν τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώ- πων γένοιτο.

p. 1049b. σκόπει δέ, ὅτι τῷ θεῷ καλὰς μὲν ἐπικλήσεις αἰεὶ καὶ
20 φιλανθρώπους, ἄγρια δ' ἔργα καὶ βάρβαρα καὶ Γαλατικὰ προστί- θησιν.

Cf. ep. 30 p. 1048c. ὁ δὲ Ζεὺς γελοῖος εἰ Κτήσιος χαίρει καὶ Ἐπικάρπιος καὶ Χαριδότης προσαγορευόμενος etc.

1178 Plutarchus de Stoic. repugn. ep. 37 p. 1051b. Ἔτι περὶ
25 τοῦ μηδὲν ἐγκλητὸν εἶναι μηδὲ μεμπτὸν κόσμῳ, κατὰ τὴν ἀρίστην φύσιν ἀπάντων παραγομένων, πολλάκις γεγραφὼς ἔστιν ὅπου πάλιν ἐγκλητὰς τινας ἀμελείας οὐ περὶ μικρὰ καὶ φαῦλα ἀπολείπει. Ἐν γοῦν τῷ τρίτῳ περὶ Οὐσίας, μνηθεὶς ὅτι συμβαίνει τινὰ τοῖς καλοῖς καὶ ἀγα-θοῖς τοιαῦτα „Πότερον, φησὶν, ἀμελουμένων τινῶν, καθάπερ ἐν
30 οἰκίαις μείζοντι παραπίπτει τινὰ πίτυρα καὶ ποσοὶ πυροὶ τινες, τῶν ὅλων εὖ οἰκονομουμένων· ἢ διὰ τὸ καθίστασθαι ἐπὶ τῶν τοιούτων δαιμόνια φαῦλα, ἐν οἷς τῷ ὄντι γίνονται καὶ ἐγκλη-τέαι ἀμέλειαι;“ φησὶ δὲ πολὺ καὶ τὸ τῆς ἀνάγκης μεμῆχθαι. Τὸ μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα συμπτώματα τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, οἷον ἢ Σω-
35 κράτους καταδίκη καὶ ὁ Πυθαγόρου ζῶντος ἐμπρησμὸς ὑπὸ τῶν Κυλω- νείων καὶ Ζήνωνος ὑπὸ Δημόλου τοῦ τυράννου καὶ Ἀντιφῶντος ὑπὸ Διονυσίου στρεβλουμένων ἀναιρέσεις, πτύροις παραπίπτουσιν ἀπει-

11 τῶν ἐγκαλούντων scil. Pythagoreorum quae de gallis comedendis dixe-
rat criminantium. 14 ἀπαρόντοι coni. Wy., ἀπερῶσι Bernardakis. 25 <ἐν
τῷ> κόσμῳ Wy. 36 Τυφῶνος pro Ἀντιφῶντος codd. a Bernard. adhibiti

κάζειν, ὅς τις ἐστὶν εὐχερείας, ἐὼς τὸ δὲ φαύλους δαίμονας ἐκ προνοίας ἐπὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστάσις καθίστασθαι, πῶς οὐκ ἔστιν ἔγκλημα τοῦ θεοῦ etc.

1179 Cicero de nat. deor. III 86. At enim minora di negligunt neque agellos singulorum nec viticulas persequuntur nec si uredo aut grandio quippiam nocuit, id Iovi animadvertendum fuit; ne in regnis quidem reges omnia minima eurant; sic enim dicitis.

1180 Cicero de nat. deor. III 90. Non animadvertunt, inquit, omnia di, ne reges quidem. Quid est simile? Reges enim si scientes praetermittunt, magna culpa est; at deo ne excusatio quidem est inscientiae. 10 Quem vos praeclare defenditis, cum dicitis eam vim deorum esse, ut, etiamsi quis morte poenas sceleris effugerit, expetantur eae poenae a liberis, a nepotibus, a posteris.

1181 Plutarchus de Stoic. repugn. cp. 35 p. 1050f. ἐπιτείνει δὲ τὴν ὑπεναντίωσιν ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ φύσεως γράφων τάδε „Ἡ 15 δὲ κακία πρὸς τὰ δεινὰ συμπτώματα ἰδιόν τινα ἔχει λόγον· γίνεται μὲν γὰρ καὶ αὐτὴ πως κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καί, ἵν' οὕτως εἴπω, οὐκ ἀχρήστως γίνεται πρὸς τὰ ὅλα· οὐδὲ γὰρ ἂν τὰ γαθὰ ἦν.“

idem de comm. not. cp. 13 p. 1065b. ἀλλὰ χοροῦ μὲν ἐστὶν ἐμ- 20 μέλεια, μηδενὸς ἀπρόδοντος ἐν αὐτῷ· καὶ σώματος ὑγίεια, μηδενὸς μορίου νοσοῦντος· ἀρετὴ δ' ἔνευ κακίας οὐκ ἔχει γένεσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἐνταῖς τῶν λατρικῶν δυνάμεων ἰὸς ὕψους καὶ χολῆ ὑαίνης ἀναγκαῖον ἐστὶν, οὕτως ἐπιτηδειότης ἐτέρα τῇ Μελέτων μοχθηρίᾳ πρὸς τὴν Σωκράτους δικαιοσύνην, καὶ τῇ Κλέωνος ἀναγωγίᾳ πρὸς τὴν Περικλέους 25 καλοκάγαθειαν· πῶς δ' ἂν εὖθεν ὁ Ζεὺς τὸν Ἡρακλέα φῦσαι καὶ τὸν Ἀνκοῦργον, εἰ μὴ καὶ Σαρδανάπαλον ἡμῖν ἔφρυσεν καὶ Φάλαριν; — Τί γὰρ διαφέρουσι τῶν ταῦτα ληρούντων καὶ φλυαρούντων οἱ λέγοντες „μὴ ἀχρήστως γεγονέναι πρὸς τὴν ἐγκράτειαν τὴν ἀπο- 30 λασίαν, καὶ πρὸς τὴν δικαιοσύνην τὴν ἀδικίαν;“

idem de comm. not. cp. 14 p. 1065d. Ἡ βούλει τὸ ἥδικτον αὐτοῦ τῆς γλαφυρίας καὶ πιθανότητος ἱστορῆσαι· „Ὡς περ γὰρ αἱ κωμῳδίαί, φησὶν, ἐπιγράμματα γελοῖα φέρουσιν, ἃ καθ' αὐτὰ μὲν ἐστὶ φαῦλα, τῷ δὲ ὅλῳ ποιήματι χάριν τινα προστίθησιν· οὕτω ψέξειας ἂν αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τὴν κακίαν· τοῖς δ' ἄλλοις 35 οὐκ ἀχρηστός ἐστι.“

ibidem cp. 16 p. 1066d. Αα. — — ἐπιθυμῶ γὰρ πνθῆσθαι, τίνα δὲ τρόπον οἱ ἄνδρες (Stoici) τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὴν ἁκίαν

6 quippiam V cuipiam H quipiam AB. 16 comm. not. 1065b: λοιπὰ pro δεινὰ || verba ἰδιόν τινα desunt. || ὅρον pro λόγον. 17 καὶ deest.
18 rep. St.: οὐτε γὰρ om. ἂν. 19 comm. not.: τὰ γαθόν. 23 οὕτως ἀναγκαῖον ἐστὶν libri, transposuit Wy. 35 ὅλοις Mez.

τῆς ἀρετῆς προεισάγουσιν. Διαδ. — — πολλὸς μὲν ὁ ψελλισμὸς αὐ-
τῶν, τέλος δὲ τὴν μὲν φρόνησιν ἐπιστήμην ἀγαθῶν καὶ κα-
κῶν οὖσαν, <ἀναιρεθέντων τῶν κακῶν> καὶ παντάπασιν
ἀναιρεῖσθαι λέγουσιν· ὡς δ' ἀληθῶν ὄντων ἀδύνατον μὴ καὶ
5 ψευδῆ τινα εἶναι, παραπλησίως οἴονται προσήκειν, ἀγαθῶν
ὑπαρχόντων καὶ κακὰ ὑπάρχειν.)

M. Antoninus VI 42. Ἀλλὰ σὺ μὴ τοιοῦτο μέρος γένη, οἷος ὁ
εὐτελὴς καὶ γελοῖος στίχος ἐν τῷ δράματι, οὗ Χρύσιππος μέμνηται.

1182 Plutarchus de Stoic. repugn. ep. 36 p. 1051a. Πάλιν ἐν
10 τῷ πρώτῳ περὶ Δικαιοσύνης εἰπὼν περὶ τῶν θεῶν, ὡς ἐνισταμένων
ἐνίοις ἀδικήμασι, „Κακίαν δέ φησι καθόλου ἄραι οὔτε δυνατόν
ἔστιν οὐτ' ἔχει καλῶς ἀρθῆναι.“

1183 Philodemus περὶ θεῶν διαγωγῆς col. 7, 28 (Scott. Frgm.
Here. p. 156). — — εἰ καὶ ταῦ(τ') ἐ(δύ)νατο, τὴν δύναμιν ὡς
15 καὶ τοῦ πάντ(ας) ποιῆσαι σοφοὺς καὶ μακαρίους καὶ μηδὲν κακόν.
τὸ δὲ τοιοῦτον ἀσθένειαν καὶ τιν' ἑλλειψιν συνάπτει τῷ κρατίστῳ.
πολλάκις δὲ αὐτὸ ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς νοήσεως τοῦ θεοῦ συγχωροῦσι·
καθάπερ ὁ (μὲν) Χρύσιππος ἐν τοῖς περὶ μαντικῆς λέγει μὴ δύ-
(νασθαι) τὸν θεὸν εἰ(δέναι πάντ)α, διὰ τὸ μηδ' ἔχειν . . .

20 ibid. col. 8 (ibid. p. 157). καὶ κατὰ τὴν (τοῦ θε)οῦ (δια)φορὰ(ν
ἰ)διωτικῶς (παν)τὸς αὐτῷ δύναμιν ἀναθέντες, (δ)ταν ὑπὸ τῶν ἐλέγχων
πιέζωνται, τότε καταφεύγουσιν ἐπὶ τὸ διὰ τοῦτο φάσκειν τὰ συναπτό-
μενα μὴ ποιεῖν ὅτι οὐ πάντα δύναται.

1184 Clemens Al. Stromat. I p. 369 Pott. Ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν ἀπο-
25 στατησάντων βουλαὶ τε καὶ ἐνέργειαι, μερικαὶ οὖσαι, γίνονται μὲν ἐκ φανύλης
διαθέσεως, καθάπερ καὶ αἱ νόσοι αἱ σωματικαί· κυβερνῶνται δὲ ὑπὸ τῆς
καθόλου προνοίας ἐπὶ τέλος ὑγιεινόν, καὶ νοσοποιοὺς ἢ ἡ αἰτία. Μέριστον
γοῦν τῆς θείας προνοίας τὸ μὴ ἔἶσαι τὴν ἐξ ἀποστάσεως ἐκουσίῳ
φνεῖσαν κακίαν ἄχρηστον καὶ ἀνωφελῆ μένειν μηδὲ μὴν κατὰ
30 πάντα βλαβεράν αὐτὴν γενέσθαι· τῆς γὰρ θείας σοφίας καὶ ἀρετῆς
καὶ δυνάμεως ἔργον ἔστιν οὐ μόνον τὸ ἀγαθοποιεῖν· φύσις γὰρ ὡς εἰπεῖν
αὕτη τοῦ θεοῦ, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν·
ἀλλὰ κακεῖνο μάλιστα τὸ διὰ κακῶν τῶν ἐπινοηθέντων πρὸς τινῶν ἀγαθόν
τι καὶ χρηστὸν τέλος ἀποτελεῖν καὶ ὠφελίμως τοῖς δοκοῦσι φανύλοισ
35 χρῆσθαι.

1185 Origenes de princip. III p. 162 ed. Delarue. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν
τῆς ἀπτομένης τοῦ παντὸς κόσμου προνοίας ἔργων τινὰ μὲν ἐναργέστατα
φαίνεται ἢ προνοίας ἔστιν ἔργα, ἕτερα δὲ οὕτως ἀποκέκρυπται, ὡς ἀπιστίας
χώραν παρέχειν δοκεῖν τῆς περὶ τοῦ τέχνη ἀφάτῳ καὶ δυνάμει διοικούντος
40 τὰ ὅλα θεοῦ. Οὐχ οὕτω γὰρ σαφὴς ὁ περὶ τοῦ προνοοῦντος τεχνικὸς λόγος
ἐν τοῖς ἐπὶ γῆς, ὡς ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς· καὶ οὐχ οὕτω δῆλος

3 suppl. Reiske. 4 μὴ <οὐ> Rasmus. 5 οἶον libri, corr. Madvig.
19 εἰδέναι Gercke p. 699, εἰπεῖν Scott.

ἐν τοῖς κατὰ τὰ ἀνθρώπινα συμπτώματα ὡς ἐν ταῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς σώμασι τῶν ζώων· σφόδρα τοῦ πρὸς τί καὶ ἕνεκα τίνος εὐρισκομένων τοῖς τούτων ἐπιμελομένοις περὶ τὰς δόξας καὶ τὰς φαντασίας καὶ φύσεις τῶν ζώων καὶ τὰς κατασκευὰς τῶν σωμάτων.

1186 Cicero de nat. deor. III 70 (postquam disputavit deos male consuluisse hominibus, cum iis rationem largirentur). Huic loco sic solitis occurrere: non idcirco non optume nobis a dis esse provisum, quod multi eorum beneficio perverse uterentur; etiam patrimoniis multos male uti, nec ob eam causam eos beneficium a patribus nullum habere.

10

1 scribendum: συμπτώμασιν.